

مزایا و نواقص پدافند غیرعامل جمهوری اسلامی ایران

محمدتقی روستایی*

رضا دلاوری**

تاریخ دریافت: ۱۳۹۵/۰۳/۲۵

تاریخ پذیرش: ۱۳۹۵/۰۶/۱۵

چکیده

دفاع در برابر خطر، پیشینه‌ای به بلندای تاریخ بشریت دارد. در شرایط امروزی و با وجود تهدیدات متنوع، دستیابی به راهبردهای دفاعی مطمئن و کارآمد در عرصه امنیت ملی به یکی از مهم‌ترین اهداف کشورهای در معرض خطر تبدیل شده است. یک راهبرد دفاعی جامع از دو بُعد پدافند عامل و پدافند غیرعامل تشکیل می‌شود. جمهوری اسلامی ایران که با انواع تهدیدات داخلی و خارجی روبروست، در کنار توجه به دفاع عامل و تجهیزات مورد نیاز آن به بُعد پدافند غیرعامل نیز اهتمام ویژه دارد. نکته قابل تأمل در این عرصه، آثار و پیامدهای دفاع غیرعامل و نواقص موجود در مسیر پیاده‌سازی آن در کشور ایران است. لذا سوال این پژوهش این گونه است: مهم‌ترین مزایا و نواقص پدافند غیرعامل در جمهوری اسلامی ایران چیست؟ با بررسی‌های به عمل آمده، می‌توان گفت بالا رفتن هزینه نظامی کشور مهاجم و کاهش یا جلوگیری از وارد آمدن خسارت به کشور ایران و در نتیجه تقویت نیروی بازدارندگی بشردوستانه به عنوان مهم‌ترین مزایای ایجاد و اجرای پدافند غیرعامل و همچنین فقدان یک استراتژی بلندمدت برای اجرای پدافند غیرعامل و کمبود منابع مالی و تجهیزات نسبت به دشمنان در کشور ایران به عنوان مهم‌ترین نواقص این طرح شناخته می‌شود.

کلیدواژه‌گان: امنیت ملی، پدافند، پدافند غیرعامل، جمهوری اسلامی ایران.

سپهر سیاست

سال سوم

شماره نهم

پاییز ۱۳۹۵

* نویسنده مسئول: دانشجوی دکتری علوم سیاسی، کارشناس مالی جامعه المصطفی (ص)

رایانامه: mt.roostaei@gmail.com

** دکتری علوم سیاسی

طرح مسئله

امنیت ملی بزرگترین دغدغه هر نظام سیاسی است که لزوم تأمین آن از سوی حکومت یک اصل اساسی برای آن حکومت می‌باشد و پدافند غیرعامل کارآمدترین ابزار در این راستا محسوب می‌گردد. جمهوری اسلامی ایران به دلایل گوناگون از جمله دیدگاه ایدئولوژیک، جغرافیای سیاسی خاص، دستیابی به فناوری‌های نوین همچون غنی‌سازی اورانیوم و...، با مسائلی در عرصه‌ی سیاست خارجی روبرو می‌باشد و بعضاً از دید برخی کشورهای منطقه و جهان به عنوان تهدید نگریده می‌شود و گاهاً تحرکاتی از بیرون و داخل با اهداف مختلف صورت می‌گیرد که امنیت ملی کشور را با تهدیداتی مواجه می‌سازد. به‌کارگیری پدافند غیرعامل در جهت مقابله با این تهدیدات و تقابل خسارات ناشی از حملات هوایی، موشکی، زمینی و... کشور مهاجم، موضوعی بنیادی و اساسی است که وسعت و گستره‌ی آن تقریباً تمامی مراکز حیاتی و آسیب‌پذیر نظامی، اقتصادی و... کشور را در بر گرفته و حفظ امنیت ملی، استقلال سیاسی و اقتصادی و پیروزی در جنگ به نحو چشم‌گیری در رأس امور است.

با شناخت هر چه بیشتر از پدافند غیرعامل، عوامل و مؤلفه‌های شکل‌دهنده‌ی آن، مزایا و نواقص آن و همچنین تأثیر آن در امنیت کشور می‌توان به دنبال راه‌کارهایی بود که خسارات و ضایعات و تلفات را کاهش دهند. لذا می‌توان گفت طرح‌ریزی و برنامه‌ریزی‌های کلان دفاعی امری ضروری و حیاتی است و ما را بر آن می‌دارد که با شناخت دقیق عوامل و مؤلفه‌های پدافند غیرعامل و به کار بستن ساز و کار مناسب بتوانیم امنیت روزافزونی را برای کشور فراهم آوریم.

با توجه به نقش و اهمیت پدافند غیرعامل در افزایش توان و اقتدار نظام مقدس جمهوری اسلامی ایران و تأثیرات فراوان آن در کاهش خسارات، ضایعات و تلفات و همچنین ضرورت آمادگی همه‌جانبه جهت پیشگیری از تهدیدات و کاهش آسیب‌پذیری‌ها در حوزه‌های مختلف و ایجاد زیرساخت‌های ضروری و لازم جهت تحقق اصول بازدارندگی و مقاومت‌سازی زیرساخت‌های اساسی کشور، شناخت مزایا و نواقص پدافند غیرعامل امری ضروری است. بی‌تردید با شناخت هر چه بیشتر این مزایا و کمبودها، قدرت فرماندهان و مدیران سطوح مختلف برای اخذ تصمیم‌های صحیح استراتژیک در جهت مقابله با تهدیدات مختلف با سهولت بیشتری همراه می‌شود.

فصلنامه
علمی
تخصصی

سپهر سیاست
سال سوم
شماره نهم
پاییز ۱۳۹۵

پدافند غیرعامل: تعریف، اهمیت و مؤلفه‌های آن

پدافند^۱ به طور کلی دفع، خنثی کردن و کاهش تأثیر اقدام‌های آفندی یا تهاجمی دشمن و ممانعت از دست‌یابی دشمن به هدف‌هایش است که از دو بخش، پدافند عامل و غیرعامل تشکیل می‌شود. به عبارتی دیگر پدافند یا دفاع از کشور، حفظ جان مردم و تضمین امنیت افراد و صیانت از تمامیت ارضی و حاکمیت ملی در همه‌ی مواقع در برابر هر گونه شرایط و موقعیت و در برابر هر گونه تجاوز است. دفاع عامل و غیرعامل، مکمل یکدیگر هستند؛ هر چند دفاع غیرعامل به شکل مجزا، قابل طرح‌ریزی و اجراست، ولی به کارگیری دفاع عامل در کنار دفاع غیرعامل، ضروری و اجتناب‌ناپذیر است. (بیگدلو، ۱۳۹۰، ص ۱۵۲)

پدافند عامل، رویارویی و مقابله‌ی مستقیم با دشمن با به کارگیری جنگ‌افزار مناسب و موجود به منظور دفع و خنثی کردن اقدام‌های آفندی دشمن است. رستمی در کتاب «فرهنگ واژه‌های نظامی»، پدافند غیرعامل را این‌گونه تعریف کرده است: «استفاده از پوشش، اختفا، استتار، پراکندگی، فریب و واپایش (کنترل) حرکات در روشنایی». در حالی که موحدی‌نیا پدافند غیرعامل را این‌گونه تعریف می‌کند: «به مجموعه اقداماتی اطلاق می‌گردد که مستلزم به‌کارگیری جنگ‌افزار و تسلیحات نیست و با اجرای آن می‌توان از وارد شدن خسارات مالی به تجهیزات و تأسیسات حیاتی، حساس، مهم نظامی و غیرنظامی و تلفات انسانی جلوگیری نمود و یا میزان خسارات و تلفات ناشی از حملات و بمباران‌های هوایی و موشکی دشمن را به حداقل ممکن کاهش داد.» نوروزی نیز در کتاب «فرهنگ دفاعی»، عبارت اقدام‌های احتیاطی را به این تعریف، افزوده است.

تجارب و شواهد ثبت شده در جنگ‌های گذشته‌ی تاریخ بشری و قرون حاضر، نمونه‌های مدلل و انکارناپذیری است که اهمیت حیاتی پدافند غیرعامل را آشکار و اثبات می‌کند. موارد ذیل نمونه‌های بارز این اهمیت می‌باشند:

۱. موجب زنده ماندن و حفظ بقای نیروی انسانی می‌گردد که با ارزش‌ترین سرمایه و موجودیت ملی کشور می‌باشد.
۲. موجب صرفه‌جویی کلان اقتصادی و ارزی در حفظ تجهیزات و تسلیحات بسیار گران‌قیمت نظامی می‌گردد.

---

1. Defense

۳. مراکز حیاتی و حساس اقتصادی، سیاسی، نظامی، ارتباطی و مراکز عمده‌ی علمی، فرهنگی و... را در برابر حملات و بمباران‌های هوایی دشمن حفظ و ادامه‌ی فعالیت در شرایط بحران و جنگ را ممکن می‌کند.
  ۴. موجب تحمیل هزینه‌ی قابل توجه به دشمن می‌گردد.
  ۵. سبب به وجود آوردن تأثیرات روحی و روانی مثبت در شهروندان و رزمندگان می‌گردد.
  ۶. موجب حفظ نیروها برای ضربه زدن در زمان و مکان مناسب و گرفتن آزادی و ابتکار عمل از دشمن می‌گردد.
  ۷. اجتناب‌ناپذیر بودن بروز جنگ‌های آینده و لزوم آمادگی دفاعی.
  ۸. نیل به دفاع غیرعامل در مقایسه با دفاع عامل، ساده‌تر و سهل‌الوصول‌تر و با سیاست و خودکفایی و عدم وابستگی و استقلال کشور موافق‌تر است.
- اصول دفاع غیرعامل، مجموعه اقدامات بنیادی و زیربنایی است که در صورت به کارگیری می‌توان به اهداف پدافند غیرعامل از قبیل، تقلیل خسارات و صدمات، کاهش قابلیت و توانایی سامانه‌های شناسایی و آشکارساز، هدف‌یابی و دقت هدف‌گیری تسلیحات آفندی دشمن و تحمیل هزینه بیشتر به وی نائل گردید. (نباتی، ۱۳۸۹، ص ۳۶) این اصول ممکن است در کتب و منابع مختلف، متفاوت بوده و یا تعداد آنها تغییر کند. این تحقیق با جمع‌بندی بین مطالب مطروحه به هشت اصل برای پدافند غیرعامل در نظر گرفته است که عبارتند از: مکان‌یابی^۱، استتار و اختفاء^۲، پوشش^۳، فریب^۴، پراکندگی^۵، تفرقه و جابه‌جایی^۶، مقاوم‌سازی و استحکامات^۷، اعلام خبر (هشدار اولیه)^۸.

فصلنامه
علمی
تخصصی

سپهر سیاست
سال سوم
شماره نهم
پاییز ۱۳۹۵

مزایا و نواقص پدافند غیرعامل جمهوری اسلامی ایران

در اندیشه‌های مقام معظم رهبری (مد ظله العالی) پدافند غیرعامل مثل مصونیت‌بخشی

1. Site Selection
2. Camouflage & Concealment
3. Cover
4. Deception
5. Dispersion
6. Separation
7. Hardening & Fortification
8. early warning

به بدن می‌باشد، در واقع ایشان پدافند غیرعامل و اقدامات آن را تشبیه کردند به مصون‌سازی بدن، سپس توقع و انتظارشان را از موضوع مصون‌سازی این‌گونه بیان داشته‌اند که اگر دشمن اقدامی کند، ضرب و زوری بزند و تلاش بکند، اتفاقی نیفتاده و اثری از خود بجای نگذارد، مثل کسی است که علیه یک بیماری واکسن می‌زند واکسینه شده و اتفاقی رخ نخواهد داد، که این بیان هم انتظار است و هم به نوعی تعریف جدیدی از پدافند غیر عامل، در واقع پدافند غیرعامل به عنوان بی‌اثر کردن اثر تهدید بر کشور تعریف شده است.

سردار سلامی، جانشین فرمانده کل سپاه، مهم‌ترین خاصیت پدافند غیرعامل را جلوگیری از برهم خوردن تعادل ذهنی جامعه می‌داند. وی می‌گوید:

«جنگ همانند صلح، بخشی از زندگی بشر را تشکیل می‌دهد. جنگ چیزی جدا از سرنوشت کشورها و ملت‌ها نیست. جنگ ادامه صلح است و تصویری از یک تحول سیاسی اما در قالب دیگر به شمار می‌رود. ما اگر می‌خواهیم برای صلح، آرامش و امنیت تلاش کنیم باید برای بقاء و ادامه حیات آماده شویم. کشوری که برای جنگ آماده نیست نمی‌تواند مشق صلح کند. امنیت و آرامش و اقتدار، ناشی از توانایی در مدیریت جنگ است و کشورهایی که امروز حیات خود را از دست داده‌اند به دلیل عدم توان برای مدیریت جنگ، ناکارآمدی و انحطاط بوده است.»

همان‌طور که اشاره شد، پدافند غیرعامل نه تنها در حوزه نظامی و دفاعی که بلکه در ابعاد دیگر مانند سایبری، سرمایه انسانی و اجتماعی، جنگ نرم، اقتصادی، فرهنگی و... نقش آفرین و تأثیرگذار است. در این پژوهش به اختصار به برخی از حوزه‌های دارای اهمیت اشاره می‌شود:

حوزه دفاعی و امنیت

امیرالمؤمنین^(ع) می‌فرمایند: «به خدا سوگند هر ملتی در درون خانه‌اش مورد هجوم قرار گیرد، حتماً ذلیل خواهد شد.» (نهج البلاغه، خطبه ۲۷) امروزه نظام‌های سیاسی با تهدیدات گوناگونی اعم از تهدیدات سیاسی، اقتصادی، نظامی، اجتماعی، فرهنگی، زیست محیطی و فناورانه مواجه هستند. (کلاتری و دیگران، ۱۳۹۳، ص ۶۴) از انواع تهدیدات ذکر شده، تهدید نظامی در گفتمان سنتی از امنیت، دارای اهمیت بیشتری است. به طوری که نبود تهدید نظامی به معنای امنیت آمده است.

در دو دهه‌ی گذشته ۱۰ جنگ عمده در پیرامون حریم سرزمینی کشور ما از جمله جنگ اول و دوم خلیج فارس در سال‌های ۱۹۹۱ و ۲۰۰۳، جنگ تحمیلی ۸ ساله ایران و عراق، جنگ ۳۳ روزه لبنان، جنگ تروریستی گروه‌های تکفیری داعش علیه دو کشور سوریه در ۵ سال اخیر و عراق در سال ۲۰۱۵ و جنگ یمن در سال ۲۰۱۶ اتفاق افتاده و کماکان ادامه دارد. به همین دلیل می‌توان گفت محیط پیرامونی جمهوری اسلامی ایران دارای طیف وسیعی از تهدیدات، همراه با شیوه‌ها و ابزارهای نوین است که جهت مقابله با آن راهبرد جدیدی تحت عنوان «تهدید در مقابل تهدید»^۱ را در سیاست دفاعی خود گنجانده است. (کلانتری و دیگران، ۱۳۹۳، ص ۶۵) در باب استراتژی تهدید در مقابل تهدید، آیاتی در قرآن کریم نیز ذکر شده است. قرآن کریم در مقام تهدید به مؤمنان می‌فرماید: «هر کس به شما تجاوز کند، به مانند آن بر او تعدی کنید و از خدا بپرهیزید (زیاده‌روی ننمایید) و بدانید خدا با پرهیزگاران است.» (بقره، ۱۹۴)

این استراتژی جدید دفاعی که مبتنی بر رهنمودهای اخیر رهبر معظم انقلاب^(مد ظله العالی) مبنی بر پاسخ‌گویی به تهدیدات دشمن با مشت پولادین طراحی شده است را می‌توان یک راهبرد نظامی و دفاعی در عرصه پدافند غیرعامل برای مقابله با تهدیدات دانست. در این استراتژی هر گونه تحرک نابخردانه‌ای از سوی دشمنان با پاسخ پیش‌دستانه جمهوری اسلامی ایران مواجه خواهد شد و کوچکترین تعرض به خاک کشور ایران، واکنش جدی ایران را به همراه خواهد داشت. لذا این راهبرد یک نوع بازدارندگی برای دشمنان ایران ایجاد خواهد کرد.

مقام معظم رهبری^(مد ظله العالی) راهبرد تهدید در مقابل تهدید را این گونه بیان فرمودند:

«ما اهل تجاوز به هیچ ملتی و هیچ کشوری نیستیم؛ ما هرگز اقدام به جنگ خونین نمی‌کنیم، ملت ایران این را به اثبات رسانده است، اما ما ملتی هستیم که هر گونه تجاوز را، بلکه هر گونه تهدید را با استواری و با قدرت کامل پاسخ خواهیم داد. ما در مقابل تهدید، تهدید می‌کنیم. هر کسی فکر تجاوز به جمهوری اسلامی ایران در مخیله‌اش خطور کند، باید خود را آماده دریافت سیلی‌های محکم و مشت‌های پولادین کند. هم آمریکا بداند، هم

فصلنامه
علمی
تخصصی

سپهر سیاست
سال سوم
شماره نهم
پاییز ۱۳۹۵

دست‌نشانده‌گانش بدانند، پاسخ ملت ایران به هر گونه تعرضی، هر گونه تجاوزی، بلکه هر گونه تهدیدی، پاسخی خواهد بود که از درون، آن‌ها را از هم خواهد پاشید و متلاشی خواهد کرد.» (بیانات مقام معظم رهبری^(مد ظله العالی) در دانشگاه افسری امام علی^(ع): ۱۳۹۰/۰۸/۱۹)

حوزه سایبری

با توجه به اهمیت فناوری اطلاعات در عصر حاضر و رشد سریع و در عین حال نامتوازن ساختار IT، این بستر به یکی از نقاط بالقوه آسیب‌پذیر و خطرناک در جهان بدل شده است که ضرورت توجه و پرداخت سریع و در عین حال نظام‌مند، معقول و هدفمند به منظور مصون‌سازی این بستر از تهدیدات موجود در جهت حفظ امنیت ملی و حریم شخصی شهروندان در فضای جنگ و مناسبات امروز بین‌المللی را می‌طلبد.

استفاده از کامپیوترها به عنوان یک اسلحه یا به عنوان ابزار برای انجام کارهای خشنوت‌بار جهت ترساندن و یا تغییر عقیده یک گروه یا کشور است. جنگ سایبر به قصد کارهای سیاسی و یا آرمانی انجام می‌گیرد و مکان‌ها و تأسیسات حیاتی مانند انرژی، حمل و نقل، ارتباطات، سرویس‌های ضروری (مانند پلیس و خدمات پزشکی) را هدف قرار می‌دهد و از شبکه‌های کامپیوتری به عنوان بسترهایی جهت انجام این اعمال خراب‌کارانه استفاده می‌کند.

سردار جلالی، رئیس سازمان پدافند غیرعامل جمهوری اسلامی ایران، در این خصوص می‌گوید:

«در حوزه تهدیدها در فضای مجازی شاهد آن هستیم که هرچه فن‌آوری‌ها رشد می‌کند و قابلیت‌ها و فرصت‌های خوبی را برای مردم تأمین می‌کند، به همان اندازه تهدیدهایی را برای مردم تولید می‌کند. خوشبختانه ایران سیاست‌های کلی نظام در حوزه دفاع سایبری را تهیه کرد که در اسفند ۸۹ از سوی رهبر معظم انقلاب^(مد ظله العالی) ابلاغ شد.»

به عنوان مثال روزنامه نیویورک تایمز در گزارشی درباره توافق هسته‌ای با ایران به نقل از مقامات آمریکایی نوشت: در صورت نقص در روند اجرای توافق و عدم پایبندی ایران به مفاد این توافق از حملات سایبری علیه ایران استفاده خواهند کرد. به نوشته این روزنامه مقامات آمریکایی گفته‌اند در صورتی که توافق هسته‌ای با

ایران شکست بخورد طرح حمله سایبری گسترده‌ای علیه تأسیسات هسته‌ای ایران آماده کرده‌اند. این طرح با رمز «نیترو زئوس» با هدف تأسیسات موشکی، سیستم‌های ارتباطی و بخش‌های کلیدی تأسیسات انرژی هسته‌ای ایران آماده شده است و در صورت مشاهده تخلف از سوی ایران به اجرا در می‌آید.

نکته قابل توجه این است که حملات سایبری، علاوه بر خسارات مالی، سبب ایجاد اختلال در کارایی شبکه‌ها، اختلال در نظام گردش اطلاعات سازمان‌ها و از همه مهم‌تر، سلب اعتماد بسیاری از اقشار جامعه نسبت به سازمان‌هایی که مورد هجوم واقع گردیده‌اند، می‌شود. به عنوان مثال، چنانچه شبکه رایانه‌ای یک بانک مورد حمله الکترونیکی قرار گیرد، در آن صورت میزان اعتماد افراد نسبت به سرمایه‌گذاری در بانک مزبور به طور چشم‌گیری کاهش می‌یابد. در واقع، حملات به شبکه‌های رایانه‌ای در فضای سایبری بزرگ‌ترین آسیب‌ها را به فرایند کسب و کار سازمانی وارد نموده و اعتبار آن‌ها را مخدوش می‌نماید. لذا پرداختن به پدافند غیرعامل و امنیت شبکه‌های رایانه‌ای از ضرورت‌های این حوزه بوده و پیش از راه‌اندازی هر گونه خدماتی در بستر فناوری اطلاعات باید امنیت آن مورد توجه قرار گیرد. (اکبرپور و دیگران، ۱۳۹۲، ص ۶)

سازمان پدافند غیرعامل کشور برای مقابله با حملات سایبری دست به اقداماتی زده است. مانند این که قرارگاه دفاعی سایبری با تأکید بر تولید داخلی نرم‌افزارها و سخت‌افزارهای امنیتی دفاعی، در تلاش است تا فضای نفوذ تهدیدهای سایبری را به حداقل رسانده و یا به طور کامل مسدود نماید. زیرا تهدیدها در فضای سایبری، تهدیدهای فراگیری است و نرم‌افزارهای خارجی به دلیل وجود حفره‌های امنیتی، قابل اعتماد نیستند.

حوزه سرمایه انسانی و اجتماعی

با توجه به نقش فزاینده مردم در جنگ‌ها از سال ۱۹۹۲ تا ۲۰۱۲ شاهد تعریف جدیدی از جنگ با عنوان جنگ بی‌قاعده یا جنگ مردم‌محور هستیم، در این رویکرد هدف دشمن این است که کنترل مردم را به دست گیرد. در این نوع جنگ هر طرفی که بتواند به مدیریت و اداره امور مردم دست پیدا کرده و کنترل کند، پیروز خواهد بود. (خبرگزاری دانشجو، ۱۳۹۱، حفاظت از مردم در پدافند غیرعامل)

فصلنامه
علمی
تخصصی

سپهر سیاست

سال سوم
شماره نهم
پاییز ۱۳۹۵

جمهوری اسلامی ایران یک نظام سیاسی وابسته به مردم است و دشمن با بر هم زدن تعادل اداره مردم، به هدف خود که همانا تغییر نظام سیاسی است، نزدیک می‌شود. برای دستیابی به این هدف به دنبال این است که زیرساخت‌ها و تأسیسات حیاتی و ضروری آن را از کار بیندازد و از تأثیر آن بر مردم و نارضایتی‌های به وجود آمده استفاده کند تا اداره مردم را ناممکن کند. (پایگاه اطلاع‌رسانی حوزه، ۱۳۸۸، نقش بسیج در پدافند غیرعامل) برای مقابله با جنگ مردم‌محور از پدافند مردم‌محور یا پدافند غیرعامل مردمی استفاده می‌شود. برخی از مأموریت‌های پدافند مردم‌محور عبارت‌اند از صیانت مردم در برابر حادثه مخصوصاً جنگ، کمک به تأمین نیازمندی‌های مردم، کمک به اداره مردم و طراحی و اسکان و امنیت مردم. (پایگاه اینترنتی مشرق نیوز، ۱۳۹۴، هشت حوزه اصلی پدافند غیرعامل)

نکته حائز اهمیت این است که موفقیت مسئولان کشور در زمینه دفاع از مردم، تنها با همکاری خود مردم حاصل می‌شود. مهم‌ترین نقش مردم در پدافند غیرعامل حضور آن‌ها در همه صحنه‌ها است، چون دشمن ترس فراوانی از حضور مردم و حمایت مردم از نظام دارد. افزایش آگاهی مردم در زمینه پدافند غیرعامل مردمی باعث می‌شود تا مسایل دفاعی را به صورت ریشه‌ای در نظر بگیرند. یعنی ابتدا به دنبال یافتن علت وقوع تهدیدات بوده و سبب درصدد انجام اقداماتی جهت جلوگیری یا کاهش آسیب‌های ناشی از این تهدیدات باشند. در پدافند غیرعامل مردمی اولین کار این است که به مردم اطلاع‌رسانی شود این‌گونه پدافند وجود دارد، سپس موضوعات بنا به تخصص افراد، ریشه‌یابی گردد و راه‌کارهای مورد نیاز برای پیش‌گیری تعیین گردد و در صورت وقوع اقدامات لازم انجام گیرد.

حوزه‌ی جنگ نرم و قدرت نرم

جنگ نرم به دلیل پیچیدگی و اتکا به قدرت نرم از ویژگی‌های بسیار زیاد و متنوعی برخوردار هستند. برخی از این ویژگی‌ها عبارتند از: تأکید بر جنگ الکترونیک پیشرفته، تکیه بر سلاح و تجهیزات هوشمند و پیشرفته و دقیق، پرهیز از درگیری قطعی در جنگ سخت قبل از اطمینان از پیروزی در جنگ نرم، کوتاه شدن مدت زمان جنگ (طراحی جنگ برق‌آسا) و خطرپذیری پایین. این نوع از جنگ اهداف خاصی را نیز دنبال می‌کند و این اهداف در پی کاهش مقاومت در

مزایا و نواقص

پدافند غیرعامل

جمهوری اسلامی ایران

(۱۲۱ تا ۱۴۰)

کشورهای هدف هستند. مهم‌ترین اهداف جنگ نرم عبارتند از: تغییر دادن قالب‌های ماهوی جامعه و ساختار سیاسی کشور هدف، نفوذ آرام، تدریجی و زیرسطحی، نمادسازی در کشورها، پایدار و بادوام بودن مبارزه برای تغییر باورها و ارزش‌ها، پرتحرک و جاذبه‌دار بودن برای نفوذ در مردم کشور هدف، هیجان‌سازی در راستای احساساتی نمودن مردم کشور هدف، انجام عملیات چندوجهی، تضادآفرینی، تردیدآفرینی، بهره‌گیری از ابزار روز.

در مقابله با جنگ نرم باید از قدرت نرم استفاده کرد و این تنها راه دفاع است. برای تعریف قدرت نرم باید ابتدا به تعریف واژه قدرت پرداخت. قدرت توانایی و استعداد فرد برای انجام دادن کار و اعمال اراده بر افراد دیگر به منظور ایجاد رفتار مطلوب است. (حافظ‌نیا، ۱۳۸۲، ص ۱) قدرت در سطوح مختلفی مورد بررسی قرار می‌گیرد، اما آن چه بیشتر در پدافند غیرعامل مورد توجه است، قدرت در سطح ملی یا قدرت ملی است. قدرت نرم که یکی از شاخه‌های قدرت ملی به شمار می‌آید هر روز از اهمیت بیشتری در عرصه بین‌المللی برخوردار می‌گردد. به نظر نگارنده برای درک بهتر جایگاه دفاعی پدافند غیرعامل نرم، می‌توان عناصر تشکیل‌دهنده قدرت نرم را مورد بررسی قرار داد، زیرا این عناصر ارتقاء دهنده هر نوع از قدرت ملی هستند و در تقویت راهبرد دفاعی پدافند غیرعامل به ویژه پدافند غیرعامل نرم مؤثر هستند. از جمله این عناصر عبارتند از ایدئولوژی، هویت، یکپارچگی اجتماعی و اجماع در منافع ملی که هر یک در تقویت پدافند غیرعامل نرم مؤثر می‌باشد.

ایدئولوژی به عنوان عاملی برای بسط و گسترش حوزه مشروعیت نظام سیاسی است، باعث تقویت روحیه ملی می‌شود و در صورت وجود اختلاف‌های فرهنگی، نژادی و قومی، عاملی وحدت‌دهنده و یکپارچه‌کننده به شمار می‌رود. هویت ملی به عنوان زیرمجموعه‌ای از امنیت ملی، منجر به ایجاد پیوستگی و همانندی می‌شود. هویت یکسان به عنوان یک معیار پدافند غیرعامل نرم، منجر به وفاق اجتماعی می‌شود. انسجام افراد جامعه با یکدیگر چه در بُعد پدافند عامل و چه در بُعد پدافند غیرعامل، سبب می‌شود تا افراد جامعه دست به مقاومت در سطح ملی علیه دشمنان بزنند و این امر منجر به این می‌شود که مقاومت ملی افزایش یابد. درجه میزان یکپارچگی، عامل مهمی در ارزیابی قدرت نرم ملی تلقی می‌شود و این امر به مشارکت گسترده مردم و برخورداری از آگاهی مشترک ملی و ایدئولوژیک بستگی

فصلنامه
علمی
تخصصی

سپهر سیاست
سال سوم
شماره نهم
پاییز ۱۳۹۵

دارد؛ بدین معنا که آن‌ها به جای متعهد ساختن خود به گروه، حزب یا طبقه‌ای خاص، به دولت متبوع خویش وفادار می‌مانند (قوام، ۱۳۸۲، ص ۸۰) و به این لحاظ افزایش یکپارچگی اجتماعی می‌تواند به تقویت پدافند غیرعامل نرم بیانجامد. اجماع نخبگان بر سر منافع ملی، اولاً هویت یکسانی در سطح ملی به وجود می‌آورد، ثانیاً یکپارچگی اجتماعی را در سطح ملی افزایش می‌دهد و ثالثاً موضع قاطع‌تری در عرصه بین‌المللی برای یک کشور فراهم می‌آورد که همگی در کنش با یکدیگر منجر به تقویت پدافند غیرعامل نرم به عنوان یک راهبرد دفاعی می‌شوند.

حوزه‌ی مالی و اقتصادی کشور

کاهش تلفات به هنگام جنگ و حوادث طبیعی در تمام کشورها در اولویت و برنامه‌های اجرایی ایمن‌سازی قرار دارد. تلاش جهت کاهش ضرایب آسیب‌دیدگی در زیر ساخت‌های حیاتی کشور بعد از جنگ تحمیلی به جدیت بیشتری پیگیری شد که در نهایت منجر به شکل‌گیری سازمان پدافند غیرعامل در کشور شد. سرمایه‌گذاری مستقیم از طریق واگذاری ردیف بودجه به این سازمان موجب شد تا شاهد کاهش آسیب‌پذیری در نقاط حساس کشور به هنگام حوادث مترقبه و غیرمترقبه در کشور باشیم.

هدف دشمنان به ویژه آمریکا از جنگ اقتصادی علیه ایران، این است که ایران را به لحاظ بنیه و توان اقتصادی، به حدی ضعیف کند که با یک تلنگر نظامی با شکست کامل مواجه شود، این تجربه‌ای است که آمریکا طی سالیان گذشته در برخورد با سایر کشورها به دست آورده است. امروزه دولت‌های متخاصم برای ضربه زدن به ساختار اقتصادی کشورهای دیگر از شیوه‌ها و ابزارهای جدیدی غیر از ابزار نظامی استفاده می‌کنند که دارای اثرات فلج‌کننده‌ای است. محاصره اقتصادی کوبا، کره شمالی و عراق نمونه‌هایی از سابقه طولانی جنگ اقتصادی و اشنگتن علیه کشورهای مخالف خود است. محاصره اقتصادی عراق از سال ۱۹۹۱ شروع و تا زمان سقوط رژیم صدام ادامه یافت که طی آن، بغداد با شرایط اقتصادی سختی مواجه شد و همه بخش‌های سیاسی و اجتماعی عراق نیز از این تحریم تأثیر گرفت و دولت عراق به شدت تضعیف شد.

با پذیرش شرایط جنگی و توجه به مفهوم جنگ اقتصادی و همچنین مفهوم توسعه‌یافته دفاع غیرعامل، می‌توان اقتصاد مقاومتی را ترجمان دفاع غیرعامل

اقتصادی تعریف کرد. (سیفلو، ۱۳۹۳، ص ۶۸) جمهوری اسلامی ایران با تکیه بر نقاط قوت خود می‌تواند تحریم‌ها و تهدیدهای اقتصادی را به فرصت تبدیل کند و این کار نیازمند برنامه‌ریزی و ارائه راه‌کارهای اجرایی مناسب می‌باشد. کشور ایران باید با رویکرد جهادی در زمینه اقتصاد به همراه سرمایه‌گذاری مناسب و میدان دادن به نیروهای فنی، متخصص و متعهد، فرصت‌ها و قوت‌های اقتصادی را در راستای اهداف و منافع ملی به خوبی به کار گیرد یا به عبارت بهتر، تهدیدات را به فرصت تبدیل کند. رویکرد جهادی می‌تواند محدودیت‌های اقتصادی را از بین ببرد و استقلال اقتصادی و فن‌آوری را برای کشور به ارمغان آورد. (جلالی، ب ۱۳۹۰، ص ۶۹)

استفاده از راهبرد دفاع غیرعامل اقتصادی و حاکم نمودن اقتصاد مقاومتی موجب کارایی هزینه، افزایش هزینه تهاجم برای دشمن، مدیریت هزینه و کاهش آن در جانب نیروهای خودی شده و ممانعت از اتلاف و هدر رفتن ثروت و دارایی را به همراه دارد. زمانی که اقتصاد مقاومتی بر اقتصاد کشور حکومت نماید، حربه تحریم‌ها و تهاجمات اقتصادی دشمنان بی‌اثر شده و احتمال موفقیت آنان به حداقل می‌رسد و هزینه‌های جنگ اقتصادی برای آنان بسیار سنگین خواهد بود و این همان ویژگی بازدارندگی دفاع غیرعامل است.

حوزه فرهنگی

فرهنگ به عنوان «فرآیند عمومی تکامل و توسعه‌ی فکری، معنوی و زیبایی‌شناختی» و به عنوان «شیوه خاص زندگی مردمی خاص یا دورانی خاص» و یا به عنوان «فرآورده‌های فعالیت فکری و هنری» تعریف شده است. در معنایی گسترده‌تر، فرهنگ عبارت از همه‌ی فرآورده‌ها و تولیدات انسانی است. فرهنگ عمومی نیز تأکید بر فرهنگ مردم و جامعه دارد که به خرده‌فرهنگ‌ها و فرهنگ گروه‌های خاص توجه ندارد و کلیه ارزش‌ها و باورهای مشترک مردم یک جامعه را شامل می‌شود.

با توجه به تعریف کلی دفاع غیرعامل، شاید بتوان دفاع فرهنگی را این‌گونه تعریف کرد:

«دفاع غیرعامل در حوزه فرهنگی، عبارت است از مجموعه اقدامات غیرمسلحانه‌ای که باعث افزایش بازدارندگی در دشمن، کاهش آسیب‌پذیری در

فصلنامه
علمی
تخصصی

سپهر سیاست

سال سوم
شماره نهم
پاییز ۱۳۹۵

زیرساخت‌های حیاتی و حساس بخش‌های فرهنگی و تبلیغی کشور، تداوم فعالیت‌های ضروری فرهنگی، ارتقاء و پایداری ملی، تسهیل مدیریت بحران ناشی از تهدیدات دشمن، عملیات فرهنگی و روانی ضد تهاجم فرهنگی دشمن می‌گردد».

در شرایط کنونی، تهدیدها صرفاً به صورت تهدیدات سخت و فیزیکی نیست، بلکه تهدیدات نرم نیز از جایگاه ویژه‌ای برخوردار است. یکی از مصادیق تهدیدات نرم، ایجاد بحران و تهدید در زمینه فرهنگی از سوی دشمنان به خصوص کشورهای غربی و آمریکا برای جمهوری اسلامی ایران است. هنگامی که ابعاد اجتماعی و فرهنگی یک کشور مورد تهدید قرار می‌گیرد، ارزش‌های فرهنگی و رفتارهای اجتماعی در معرض خطر تغییر و دگرگونی قرار می‌گیرند و تغییر در ارزش‌های فرهنگی موجب کاهش انسجام اجتماعی و اخلال در تداوم کارکرد نظام فرهنگی، اجتماعی و سیاسی می‌شود. پس از پیروزی انقلاب اسلامی ایران، تهدید امنیت کشور از طریق تغییر در ارزش‌های فرهنگی و رفتارهای اجتماعی و عدم سازگاری آن‌ها با فرهنگی که موجودیت اصلی نظام بوده است، همواره توسط دشمنان دنبال شده است. بدین ترتیب حفظ نظام سیاسی و برقراری امنیت کشور مستلزم سامان‌دهی ارزش‌های فرهنگی و اجتماعی است و مفاهیم دفاع غیرعامل در فرهنگ عمومی موجب استحکام بیشتر نظام خواهد شد. (مصطفوی، ۱۳۸۹، ص ۱۰۱)

امروزه ایجاد بحران و به وجود آوردن حوادث در مسائل فرهنگی و اجتماعی رایج شده است. شاید در تمام جنگ‌ها، بهترین ابزار برای تبلیغات، ایجاد بحران‌های ریز فرهنگی برای طرف مقابل است. (صادقی، ۱۳۸۹، ص ۱۱۱) سوالی که مطرح می‌شود این است که روش مقابله با تهدیدات فرهنگی چیست؟ از دیدگاه پدافند غیرعامل ایستادگی در مقابل این گونه تهدیدات طی دو مرحله انجام می‌شود:

نخست، تلاش برای شناسایی بحران‌های ریز فرهنگی که ارزش‌های اسلامی و دینی، ملی و باورهای اجتماعی را تضعیف می‌نمایند و ترسیم الگوهای دفاعی برای هر کدام از آن‌ها و نتیجتاً ممانعت از پیش آمدن بحران بزرگ فرهنگی. این امر مستلزم آن است که راهکارهای تقویت ارزش‌های فرهنگی را ترسیم نموده تا بتوانیم راه‌های پایداری و مقاومت در بحران‌ها را تقویت نماییم.

مزایا و نواقص
پدافند غیرعامل
جمهوری اسلامی ایران
(۱۲۱ تا ۱۴۰)

دوم، ایجاد موانع برای عدم ورود بحران‌های ریز در فرهنگ و همچنین تضعیف استراتژی‌های دشمن تا دشمنان نتوانند به اهداف فرهنگی خود برسند. نکته قابل توجه این است که گسترش مفاهیم دفاع غیرعامل در فرهنگ عمومی بایستی در مجموعه خرده‌فرهنگ‌ها و تاریخ و مذهب و تقویت حس هویت ملی و در کلیه گروه‌های اجتماعی و نظام‌های عقیدتی و آیین‌های اجتماعی و در کلیه سطوح عمل سازمانی گسترش یابد و این مسیری پیچیده و مداوم است.

حوزه رسانه

با تغییر و تحول ایجاد شده در چهره تهدیدها، هدف جنگ، از «نگاه سرزمینی» به «نگاه حاکمیتی» تغییر جهت داده است. به بیان دیگر در جنگ‌های نسل سوم، تصرف مناطق سرزمینی، به عنوان یک هدف استراتژیک تلقی می‌شود، در صورتی که در جنگ‌های نسل چهارم، صحبت از «تغییر نظام سیاسی» حاکم بر کشورها است.

هنگامی که نظام سیاسی یک کشور تهدید می‌شود شاید بتوان گفت بزرگ‌ترین ابزاری که می‌تواند در مواجهه با چنین تهدیدی مورد استفاده قرار گیرد، ابزار «رسانه» است. رسانه‌ها به عنوان یکی از هفت عنصر حیاتی جامعه^۱، قادر هستند تمامیت وحدت و انسجام ملی و مردمی را حفظ، تحکیم و تثبیت نمایند. یکی از اهداف مهم دشمن در عملیات روانی، القاء «نمی‌توانیم» است، باید با استفاده از رسانه‌ها به جنگ این القاء نادرست برویم. چرا که رسانه‌ها می‌توانند در فرهنگ‌سازی و تغییر باورها در مردم و مسئولین نقش اساسی را ایفا کنند. در حین دفاع هم رسانه‌ها باید ارتباطشان را با مردم حفظ کنند و خدماتشان را تداوم دهند، همچنین برای شرایط این چنینی آمادگی و برنامه داشته باشند. اگر جامعه‌ای فاقد رسانه‌ای منسجم باشد، قادر به کنترل و مدیریت مردم نخواهد بود، هر چند خود رسانه نیز نیازمند پشتوانه‌های قدرتمندی است.

۱. از منظر پدافند غیرعامل، هفت عنصر یا حوزه حیاتی برای جامعه وجود دارد که حیات انسان‌ها و جامعه بدان‌ها وابسته است و باید نسبت به ایمن‌سازی، پایدارسازی و کاهش آسیب‌پذیری آن‌ها در برابر تهدیدات اقدام شود، این عناصر عبارتند از: آب، غذا و نان، امنیت، بهداشت و درمان، انرژی، رسانه (ارتباطات) و پناهگاه (سرپناه). قدرت تهیه و تأمین این موارد از سوی دولت در شرایط جنگی و بحرانی، می‌تواند ضامن زندگی، اداره و مدیریت مردم شود.

فصلنامه
علمی
تخصصی

سپهر سیاست

سال سوم
شماره نهم
پاییز ۱۳۹۵

اکنون که اهمیت حوزه رسانه در جامعه تبیین شد و تهدیدات این حوزه مشخص گردید، باید به دنبال رویکردها و راهبردهای دفاع از این حوزه باشیم. سردار جلالی در باب اهمیت حوزه رسانه می‌گوید:

«سرمایه‌ها و زیرساخت‌های کشور در مواقع بحرانی بر اساس اهمیت و اولویت سازمان‌ها، طبقه‌بندی و تأمین می‌شود و در این راستا رسانه ملی دارای نقش ویژه است و اهمیت آن منحصر به فرد و بی‌بدیل است. به علت ارتباطات و پایداری شبکه‌ای در رسانه ملی لازم است که این رسانه آسیب‌ناپذیر باشد، چرا که هیچ نوع قطعی و فقدان ارتباط برای رسانه ملی قابل قبول نیست. بنابراین حفظ و تقویت آن ضروری است.»

با توجه به بررسی‌ها و مطالعات انجام شده در حوزه تهدیدات خاص رسانه^۱ و نیز فرصت‌ها، قوت‌ها، ضعف‌ها و آسیب‌پذیری‌های خودی در برابر تهدیدات ناهمپراز، برخی از راهبردهای پدافند غیرعامل در بخش رسانه، به شرح زیر ضروری به نظر می‌رسد:

۱. ایجاد ساختار قرارگاه دفاع فرهنگی ملی جمهوری اسلامی به منظور ایجاد انسجام در دفاع فرهنگی؛
۲. تدوین راهبرد، اهداف کلان و برنامه جامع دفاع فرهنگی در برابر تهدیدات؛
۳. نهادینه‌سازی مفاهیم پایداری ملی، دفاع فرهنگی و افزایش بصیرت مردم از طریق متون آموزشی در سطح کلیه مراکز و مقاطع تحصیلی؛
۴. تربیت مدیران فرهنگی و نیروی انسانی مجرب با رویکرد دفاعی؛
۵. آموزش، تمرین، مانور و تولید آمادگی‌های مستمر در ساختار دفاع فرهنگی کشور؛

۶. بهره‌برداری حداکثری از ظرفیت‌های سازمان‌یافته بسیج در حوزه جنگ نرم. علاوه بر حوزه‌های ذکر شده، حوزه‌های مدیریت بحران، مدیریت شهری، بهداشت و سلامت عمومی، ارتباطات و منخبرات، انرژی، حمل و نقل و... از دیگر حوزه‌هایی است که پدافند غیرعامل تأثیر مستقیم و قابل توجهی در آنها دارد.

۱. عمده تهدیدات رسانه‌ای در سه حوزه خلاصه می‌شود: حوزه فنی و زیرساختی، حوزه مدیریتی و حوزه محتوا.

به هر حال با تمام تلاش‌هایی که در عرصه پدافند غیرعامل ایران صورت گرفته است، نواقصی هم در این زمینه وجود دارد. اگر شرایط کشور خودمان را با ضریب تهدیدی که دارد مقایسه کنیم متوجه شرایط نامناسب پدافند غیرعامل خواهیم شد. جمهوری اسلامی ایران بعد از پیروزی انقلاب همواره با تهدید مواجه بوده و خواهد بود. در دنیا بیشترین تهدید نظامی علیه ایران بوده است، در حال حاضر به دلیل پرونده هسته‌ای، همه روزه شاهد انواع و اقسام تهدیدها هستیم. با توجه به شرایط موجود، برای توسعه کشور می‌بایست به این تهدیدات توجه لازم را داشته باشیم.

همان طور که ذکر شد، پدافند غیرعامل به عنوان یکی از مؤثرترین و پایدارترین روش‌های دفاع در مقابل تهدیدات همواره مد نظر اکثر کشورهای جهان بوده و حتی کشورهایی مانند آمریکا و شوروی سابق، با وجود برخورداری از توان نظامی، به این موضوع به صورت ویژه نگرستند و کشوری مانند سوئیس با وجود بی طرفی در دو جنگ جهانی و مواجه نبودن با تهدید، به این موضوع توجه بسیاری دارد. اما در ایران، با وجود موقعیت خاص از نظر ژئوپلیتیک، دارا بودن ثروت‌های عظیم نفت و گاز و ورود به عرصه‌های فن‌آوری نوین و تهدیدات استکبار جهانی، به موضوع پدافند غیرعامل توجه چندانی نشد و حتی داغ سال‌های دفاع مقدس نیز در ایجاد هوشیاری لازم برای کاهش آسیب‌پذیری‌ها و توجه به محورهای پایدار توسعه از نظر امنیت و دفاع، نقش قابل قبولی ایفا نکرد. این امر یک نقص مهم در عرصه تهدیدات نظامی است.

در عرصه اقتصادی نیز کشور ایران با کمبودها و نواقص عدیده‌ای مواجه است. از جمله نواقصی که در عرصه اقتصادی وجود دارد می‌توان به موارد ذیل اشاره داشت:

۱. جمهوری اسلامی ایران از فقدان یک ساختار متقن و هماهنگ در عرصه اقتصادی رنج می‌برد. ساختاری که به بررسی و تجزیه و تحلیل اقدامات دشمن در عرصه اقتصادی بپردازد و راه‌کارهای مناسب ارائه دهد. نتیجه فقدان این ساختار، خروج ۱۸ میلیارد دلار ارز در سال‌های ۱۳۹۰ و ۱۳۹۱ از ایران در قبال جهان‌گردی و گردشگری است.
۲. فقدان قوانین و مقررات مشخص در شرایط کنونی را می‌توان به عنوان یک ضعف در عرصه اقتصادی در نظر گرفت. نتیجه فقدان قوانین و مقررات،

فصلنامه
علمی
تخصصی

سپهر سیاست

سال سوم
شماره نهم
پاییز ۱۳۹۵

شکل‌گیری فسادهای اقتصادی قابل توجه در پیکره اقتصادی کشور ایران است.

۳. وجود قوانین دست و پاگیر داخلی که اقتصادی‌ها از آن‌ها به خودتحریمی یاد می‌کنند، می‌تواند به عنوان سومین نقص در پدافند اقتصادی کشور باشد. این قوانین، تولید و تأمین داخلی را ضعیف کرده و به دشمن کمک می‌کنند. ۴. نکته قابل توجه دیگر، ضرورت تحریم آگاهانه کالاهای غیر ضروری در کشور است که متأسفانه در این خصوص اقدامی نشده است. به طوری که ئیس سازمان غذا و دارو می‌گوید: ایران از نظر جمعیت هفدهمین کشور جهان است، اما از نظر مصرف لوازم آرایشی حدود یک میلیارد دلار در سال است. واردات رسمی لوازم آرایشی حدود یک میلیارد دلار در سال است.

ناآگاهی و فقدان درک صحیح برخی از مدیران درباره پدافند غیرعامل، از مشکلات موجود در عرصه فرهنگ پدافند غیرعامل است. گروهی دیگر از مدیران، از پدافند غیرعامل برداشت نظامی دارند و تصور می‌کنند، پدافند غیرعامل فقط در عرصه نظامی کاربرد دارد. این گروه از مدیران برخی از اقدامات ضروری در زمینه پدافند غیرعامل مانند استتار و رنگ‌کردن پل‌های کشور برای پنهان ماندن از دید دشمن را ولخرجی می‌دانند و معتقدند دشمن با استفاده از سیستم‌های لیزری پیشرفته، این اقدامات را خنثی می‌کند. در حالی که تجارب نشان داده است این هزینه‌ها در قیاس با هزینه‌های لازم برای بازسازی تجهیزات پس از انهدام، بسیار ناچیز است.

فقدان اولویت‌بندی در زیرساخت‌های حیاتی کشور برای اجرای پدافند غیرعامل از مشکلات دیگر در عرصه دفاع غیرعامل است. نقش هر زیرساخت در پایداری ملی مشخص می‌کند که این زیرساخت حیاتی و حساس است و یا فاقد طبقه‌بندی است.

نکته دیگری که وجود دارد این است که در زمینه پدافند غیرعامل از نبود دانش فنی مرتبط رنج می‌بریم. متأسفانه در کشورهای مختلف، مباحث مرتبط با پدافند غیرعامل طبقه‌بندی شده هستند و لذا اطلاع کمی در این زمینه وجود دارد. در اجرای پروژه‌ها هم با مشکل عدم وجود مشاور فنی و تخصصی پدافند غیرعامل مواجه هستیم.

از دیگر مشکلات موجود در زمینه پدافند غیرعامل، نقش کم‌رنگ رسانه‌ها در

فرهنگ‌سازی پدافند غیرعامل است. رسانه‌ها می‌توانند با بیان توانمندی‌ها و کارهای انجام شده و آشکار ساختن ضعف‌های دشمن برای مردم، در فرهنگ‌سازی و تغییر باورها در مردم و مسئولین نقش اساسی ایفا کنند.

به طور خلاصه می‌توان مهم‌ترین مشکلات در اجرای سیاست پدافند غیرعامل در جمهوری اسلامی ایران را عدم وجود باورهای فرهنگی، فقدان دانش فنی پدافند غیرعامل، کمبود منابع مالی و تجهیزاتی نسبت به دشمنان، فقدان استراتژی بلندمدت و برنامه‌ریزی صحیح و دقیق در زمینه پدافند غیرعامل دانست. در این میان برای جبران این کمبودها و نواقص، مردم و رسانه‌ها نقش تعیین‌کننده‌ای دارند. به نظر می‌رسد همه مردم باید در این زمینه فعال شوند.

نتیجه

با توجه به این که امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران در معرض تهدیدات متنوع کنونی قرار دارد، نقش پدافند غیرعامل در کاهش خسارات، ضایعات و تلفات، پیش‌گیری از تهدیدات و کاهش آسیب‌پذیری‌ها در حوزه‌های مختلف و ایجاد زیرساخت‌های ضروری و لازم جهت تحقق اصول بازدارندگی و مقاوم‌سازی زیرساخت‌های اساسی کشور مورد بررسی قرار گرفت. در کنار کارکردهای مؤثر و مزایای پدافند غیرعامل، به نواقص و کمبودهای آن در کشور ایران اشاره شد.

در حوزه دفاعی و امنیت، پدافند غیرعامل با ارائه راهبرد «تهدید در مقابل تهدید» نقش مؤثری در بازدارندگی تهدیدات نظامی برای کشور ایران ایفا می‌کند. در حوزه سایبری با تأکید بر تولید داخلی نرم‌افزارها و سخت‌افزارهای امنیتی دفاعی، اقدامات پیش‌گیرانه در مورد تهدیدهای سایبری را به عمل آورده است. در حوزه سرمایه انسانی و اجتماعی با استفاده از پدافند مردم‌محور نسبت به صیانت مردم در برابر تهدیدات و کمک به تأمین نیازمندی‌های آنان، گام مؤثری در جهت اداره و کنترل مردم برمی‌دارد و بدین طریق از تغییر نظام سیاسی که به واسطه برهم زدن تعادل اداره مردم به وجود می‌آید، ممانعت می‌کند. در حوزه جنگ نرم، با بهره‌گیری از قدرت نرم و با اتکاء بر عناصر تشکیل‌دهنده آن شامل ایدئولوژی، یکپارچگی اجتماعی و اجماع در منافع ملی، موجب اتحاد، وفاق اجتماعی، افزایش مقاومت و نتیجتاً تقویت پدافند غیرعامل نرم می‌شود. در حوزه فرهنگی نیز در گام اول با شناسایی بحران‌های ریز فرهنگی و ترسیم الگوهای دفاعی برای آن‌ها، از

فصلنامه
علمی
تخصصی

سپهر سیاست
سال سوم
شماره نهم
پاییز ۱۳۹۵

وقوع بحران بزرگ فرهنگی ممانعت می‌کند و در گام دوم با ایجاد موانع برای ورود بحران‌های ریز فرهنگی و تضعیف استراتژی‌های دشمنان، آنان را در رسیدن به اهداف فرهنگی‌شان ناکام می‌سازد.

البته پدافند غیرعامل در مسیر انجام وظایف و کارکردهای خود با مشکلات و نواقص عدیده‌ای روبروست. از جمله این مشکلات می‌توان به فقدان توجه کافی در کاهش آسیب‌پذیری‌ها در عرصه دفاعی، فقدان یک ساختار متقن و هماهنگ و وجود قوانین دست و پاگیر داخلی در عرصه اقتصادی، عدم وجود باورهای فرهنگی، نبود دانش فنی مرتبط با پدافند غیرعامل، نقش کم‌رنگ رسانه‌ها در فرهنگ‌سازی پدافند غیرعامل، کمبود منابع مالی و تجهیزاتی نسبت به دشمنان، فقدان استراتژی بلندمدت و برنامه‌ریزی صحیح و دقیق در زمینه پدافند غیرعامل و... اشاره داشت.

کتابنامه

- اکبرپور مجتبی، پورعلی پناه‌علی، عبدا...زاده شهریار، (۱۳۹۲)، «دفاع فعال رویکردی نوین در پدافند غیرعامل سایبری».
- بیگدلو، مهدی، (۱۳۹۰)، «تأثیر پدافند غیرعامل بر قدرت نرم جمهوری اسلامی ایران»، فصلنامه راهبرد دفاعی، شماره ۳۴.
- پایگاه اطلاع‌رسانی حوزه، (۱۳۸۹)، «نقش بسیج در پدافند غیرعامل»، آدرس: <http://www.hawzah.net/fa/Magazine/View/5824/7003/84822>
- پایگاه اینترنتی خبرگزاری دانشجو، (۱۳۹۱)، «حفاظت از مردم در پدافند غیرعامل»، آدرس: <http://www.snn.ir/print/211984>
- پایگاه اینترنتی مشرق نیوز، (۱۳۹۴)، «هشت حوزه اصلی پدافند غیرعامل»، آدرس: <http://www.mashreghnews.ir/fa/news/409927>
- جلالی، غلامرضا، (۱۳۸۹)، «سیر تاریخی و مفهومی پدافند غیرعامل»، مجله سیاست دفاعی، شماره ۷۱.
- حافظ‌نیا، محمدرضا و دیگران، (۱۳۸۲)، تحلیل مبانی جغرافیایی قدرت ملی جمهوری اسلامی ایران، تهران: دانشگاه تربیت معلم.
- سیفلو سجاد، (۱۳۹۳)، «اقتصاد مقاومتی راهبرد دفاع غیرعامل اقتصادی»، مجله سیاست دفاعی، شماره ۸۷.
- صادقی سعید، (۱۳۸۹)، «برنامه‌ریزی پدافند غیرعامل در بخش فرهنگی»، کتاب ماه علوم اجتماعی، شماره ۳۵.
- قوام، سیدعبدالعلی، (۱۳۸۲)، اصول سیاست خارجی و سیاست بین‌الملل، تهران: انتشارات سمت، چاپ نهم.
- کلانتری فتح‌ا...، افتخاری اصغر، (۱۳۹۳)، «بررسی و تبیین راهبرد تهدید در مقابل تهدید در سیاست دفاعی جمهوری اسلامی ایران، مجله سیاست دفاعی، شماره ۸۸.
- مصطفوی، سیدمحمدرضا، (۱۳۸۹)، «گسترش مفاهیم پدافند غیرعامل در فرهنگ عمومی»، مجله کتاب ماه علوم اجتماعی، شماره ۳۵.
- نباتی، عزت‌ا...، (۱۳۸۹)، پدافند غیرعامل با رویکرد به حوزه تهدیدات، تهران: انتشارات مرکز آموزشی و پژوهشی شهید سپهبد صیاد شیرازی.

فصلنامه
علمی
تخصصی

سپهر سیاست
سال سوم
شماره نهم
پاییز ۱۳۹۵